

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI
PUBLICATIONS OF THE FACULTY OF LETTERS, ISTANBUL UNIVERSITY

İSLÂM TETKİKLERİ ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

(REVIEW OF THE INSTITUTE OF ISLAMIC STUDIES)

Kurucusu :
Ord. Prof. Dr. Z.V. Togan

Müdür — Editor
Prof. Dr. Salih TUĞ

CİLD — VOLUME : VII
CÜZ — PARTS : 3-4
1979

Edebiyat Fakültesi Basımevi
İSTANBUL
1979

Anadolu'da te'lif edilen ilk eser

«Kaşf al-'Ağaba»

Mikâil BAYRAM

Anadolu Türk tarihinin her bakımdan en karanlık devri, hiç şüphesiz Anadolu Selçukluları devri ve özellikle bu devrin ilk asrı, yani V (XI). asrın sonları ile VI (XII). asrın ilk yarısıdır¹. Bu karanlık devrin çeşitli yönlerini aydınlatmak maksadiyle farsçanın resmî dil olarak kabul edildiği bu devirde te'lif edilen eserlerin tesbiti hususunda bazı önemli araştırmalar yapılmıştır². Bu araştırmalar sonunda Anadolu'da ancak VI (XII). asrın ikinci yarısından sonra ilim ile meşgul olunup, eserler te'lif edildiği sonucuna varılmıştır³. Ancak Türkiye'mizde el-yazması eserler ih-

1. Fuat Köprülü, *Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları*, *Belleten*, Ankara - 1943, VII, 379.

2. İlk defa Fuat Köprülü; «*Türk Edebiyatı Tarihi*» (İstanbul - 1928, s. 245-247) ve «*Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları*» (*Belleten*, VII, 379-522) adlı eserlerinde, İ. Hakkı Uzünçarsılı ise, «*Anadolu Beylikleri*» (Ankara - 1937) adlı eserinde Anadolu Selçukluları devrinde yazılan Farsça eserleri tesbite çalışmışlardır. Daha sonra merhum Ahmet Ateş «*Hicri VI-VIII (XII-XIV). Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler*» (*Türkiyat Mec.* İstanbul - 1945, VII-VIII, 94-135) adı altında konuyu kapsayan bir eser neşretmiştir. İran'da ise Said Nefisi «*Târih-i Nazm o Nasr dar İrân va dar Zabân-ı Fârisî*» (Tahrân - 1344, I-II) adlı eserinde bu konuya yer vermiştir. Ayrıca pek çok kimseler bu devrin kültür ve edebiyatı ve bu devirde yetişen muayyen şahıslar üzerinde çalışırken bazı eserleri tamtmış ve neşretmişlerdir. Prof. Tahsin Yazıcı, Abdülbaki Gölpınarlı, İranlı Prof. Badi al-Zaman Faruzanfar v.s. bunlardandır.

3. Merhum Fuat Köprülü «*Türk Edebiyatı Tarihi*» adlı eserinde (s. 246): «Türkler Anadolu'ya ilk geldikleri zaman fütühât ve Haçlı orduları ile muharebe halinde bulunuyorlardı. Bu durum tabii olarak ilmi ve edebî inkişafa imkân vermiyordu. Ancak Hicri VI. asrın son yarısından itibaren siyâsî huzur ve sükûn teessüs edince,

tiva eden yüzü aşkın kütüphaneden henüz pek azının ilmî bir katalogu yapılabilmiş olduğundan bu devre ait olup da bilinmeyen ve henüz tanıtılmamış eserlerin sayısı hiç şüphesiz az değildir⁴. İşte biz burada Anadolu'da te'lif edilen eserlerden bilinenlerin en eskisi olup, Anadolu'nun ilk fatihlerinden ve Dânişmend Oğulları devletinin kurucusu Malik Ahmed (Gümüş-Tigin) Gazi'ye⁵ ithaf edilmiş olduğunu tesbit ettiğimiz farsça bir eseri, önemine binaen tanıtmaya çalışacağız. İlmî ve târihî değerini açıklamaya geçmeden önce, eserin adı, yazarı ve te'lif tarihinin tesbiti hususundaki araştırmamızı sunmamız gerekmektedir.

Eserin adı ve yazarı :

Bilinen tek nüshası İstanbul Fatih (Süleymâniye) Kütüphanesi, nr. 5426'da kayıtlı bulunan ve çok kıymetli risaleleri ihtiva eden bir mecmuanın 244^b-261^a sayfelerinde yer alan bu eser «Kaşf al-'akaba» adını almıştır⁶. Eserin metni içerisinde bizzat yazarı tarafından esere verilmiş bir ad yoktur. Ancak mecmuanın müstensihî Şayh 'Alî b. Dût-i Hodâ al-Ankarî

buna muvazi olarak ilim ve edebiyat ile meşgul olunmaya başlanmıştır.» der. Ahmed Ateş Bey ise, «Hicri VI-VIII (XII-XIV). Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler» adlı eserinde (s. 97) II. Kılıç Aslan'a sunulan «Kâmil al-Ta'bir» (Kaşf al-zunûn, II, 1379; Brockelmann, Suppl. I, 893) adlı farsça eseri Anadolu'da te'lif edilen ilk eser ve yazarı Hübays b. İbrâhîm al-Tiflîsî'yi de Anadolu'da eser vermiş ilk müellif olarak tabir kayıttan bu eserin 24 Safer 558 (1 Şubat 1163)'de te'lif edildiğini (adı geçen eser, neşrederek *Tarih Vesikaları*, İstanbul - 1955, I, 141-172) burada da adı geçen Hübays b. İbrâhîm al-Tiflîsî'nin «Kitâb vucûh al-Çur'an» adlı eserinin müellif nüshasındaki bir kayıttan bu eserin 24 Safer 558 (1 Şubat 1163)'de te'lif edildiğini (adı geçen eser, I, 163-164) ve dolayısıyla Anadolu'da te'lif edilen ilk eser olduğu sonucuna varıyorlar.

4. Ayrıca doktora çalışmamız müddetince Anadolu'da te'lif edilen ve bugüne kadar tanıtılmamış 30 kadar Farsça eser tesbit etmiş bulunuyoruz. Doktora çalışmamıza konu olan Ahi Evren Şayh Nasir al-Din Mahmud al-Hey'nin 18 eseri de bu eserler arasındadır. Bu eserlerin tamamını ayrı bir makalede tanıtmayı düşünüyoruz.

5. Esas adı (Türkçe adı) kaynaklarda Gümüş-Tigin olarak geçer. İbnü'l-Aşîr, *al-Kâmil f'l-târîh*, Beyrût - 1386/1966, X, 300; İbnü'l-Kasîr, *al-Bidâya ve'l-nihâya*, Beyrût - 1966, XII, 158. Bastırdığı paralarda ise, Ahmed adını (İslâmî adı) kullanmıştır. Bk. Ahmed Tevhîd, *Meskûkât-ı İslâmiyye*, İstanbul - 1921, IV, 84.

6. H. Ritter bu mecmuayı, *Philologika*, IX, *Der Islam*, 1938, s. 50-56 da tavsif etmiştir. O, burada bu mecmua içerisinde bulunan Suhravardî al-Maktil'e ait eserler üzerinde durmuştur. Ayrıca Ahmet Ateş de *Türkiyat Mec.* VII-VIII, 122-124'de aynı mecmuayı tavsif ederek, içerisindeki Anadolu'da te'lif edilen risaleleri tanıtmıştır. Bu arada «Kaşf al-'akaba»'yi de tanıtmış ve Anadolu'da te'lif edildiğini belirtmiştir. Fakat eserin te'lif tarihi, yazarının bu eseri kime ithaf ettiği konularında herhangi bir açıklamada bulunmamıştır.

tarafından risalenin başlangıç (takdim) ve bitimine yazılan ve eserin metni dışında kalan ibarelerde eserin adı «Kaşf al-'akaba», yazarının adı ise, İlyās b. Aḥmed-i Kaṣariyyaī olarak tesbit edilmiştir⁷. Eserin muhtevasına da uygun düşen bu isim bizzat yazar tarafından esere verilmiş ad olabilir⁸. Bu isim ile maruf olduğu için müstensih de tam bir itminan ile eserin adını kaydetmeyi ihmal etmeyerek⁹ adının bize kadar gelmesine vesile olmuştur¹⁰. Şimdilik bir tek nüsha halinde bulunan «Kaşf al-'akaba»'nin yazarı, eserinin 245^a sahifesinde kendi adını İlyās b. Aḥmed al-Kaysari al-Ma'rūf bi İbn al-Kamāl şeklinde kaydettikten sonra «الناظر بالمدينة المذكورة» diyerek adı geçen şehrin, yani Kayseri'nin nâzırı (vekil) olduğunu kaydediyor¹¹. Hiç bir yerde bu bilginin adına tesâdüf edemediğim gibi, eserin adına da rastlanmamaktadır. Dolayısıyla yazar hakkında bütün bildiklerimiz, eserindeki bir iki cümleye inhisar ediyor. İbn al-Kamāl, bilinen tek eseri «Kaşf al-'akaba»'yi bir devlet adamına sunmuştur. Bu devlet adamı-

7 yp. 244^a ... رسالة بيت چهارم است كشف العقبة از آن الياس بن احمد قيصريه...
yp. 261^a تمام شد رسالة بست و چهارم كشف العقبة از آن الياس بن احمد قيصريه
نورالله قبره.

8 İleride görüleceği gibi eserin ana hedefi Cennet ve Cehennem varlığını isbat ve kâinatdaki yerlerini (Astronomik gerçeklermiş gibi) tesbit ve kalıcı olan insan ruhunun nasıl Cennet'te saadete ereceği, Cehennem'de şakavete ducar olacağını açıklamaktır. Bu itibarla Kur'an-ı Kerim'in «وما أدراك ما العقبة» (Beled Suresi, 11 ve 12. ayetler) Ayetlerinde geçen «Akabe» kelimesinin bazı rivayetlerde Cehennemde bir yer veya bir dağ, bazı rivayetlerde kurtuluşa giden yol veya Cehennem ile Cennet arasında bir geçit olduğu göz önünde bulundurulursa (Bk. Cāmi' al-bayān, XXX, 201-203; Tafsir İbn 'Abbās, s. 389; Tafsir İbn Kaşir, IV, 513.) Akabe'nin açıklanması demek olan «Kaşf al-'akaba» adının eserin muhtevasına ne kadar uygun düştüğü görülür. Nitelikim «Kaşf» ve «Akaba» veya aynı kökten olan «Akibet» kelimeleri eserde sık sık geçmiştir. Bir yerde de (yp. 255^a) bu iki kelime «Kaşf-i akibet» terkinde kullanılmıştır.

9 «Kaşf al-'akaba» ile beraber 31 risale ihtiva eden bu mecmuanın tamamını istinsah eden Şayḫ 'Alī b. Düst-i Ḥodā al-Ankari, *Kaşf al-'akaba* da dahil, her risalenin başına ve sonuna risalelerin adını ve yazarlarının adını kaydettiği halde, beş risalenin adını, üç risalenin de yazarının adını bilmediği veya tesbit edemediği için, kaydetmemiştir. Bu da eserin tesbit edilen adının doğruluğuna itimadımızı arttırmaktadır. Çünkü, eğer müstensih, eserin adını bilmemiş veya tesbit edememiş olsaydı bazı risalelerin adını yazmadığı gibi bunun da adını yazmazdı.

10 Bugüne kadar başka bir nüshasına rastlayamadığımız bu eserin, Kâtib Celebi'nin gözünden de kaçmış olması, eskiden beri nüshalarının çok mahdud olduğu intibahı vermektedir.

11 مؤلف ابن رساله كمتري بنديگان الياس بن احمد القيصري المعروف بابن الكمال الناظر
المدينة المذكوره.

nın kimliğini tesbit maksadiyle eserde bulunan bazı kayıtları değerlendirmeye çalışırken Malazgird Meydan Muharebesine katılan gazilerden olması da ihtimal dahilinde olan yazar hakkında da —mübhem de olsa— bazı bilgiler ele geçmektedir. Bu bilgiler, yeri geldikçe arz edileceğinden burada tekrarına lüzum görmüyoruz.

Eserin ithaf edildiği devlet adamının kimliği :

Yukarda belirttiğimiz gibi, yazar eserini bir devlet adamına ithaf etmiştir. Ancak eserinin bir kaç yerinde bu devlet adamının adını anmaksızın onu «Şâhibî-i A'zamî», «Şâhib-Kırân-ı 'Âlem», «Hâzrat-i Mu'allâ», «Hâzrat-i Calâlet» ve sadece «Hâzrat»¹² şeklinde tanzim etmiş bulunuyor. Buradaki «Şâhibî-i A'zamî» sözü bu devlet adamının bir vezir olabileceği intibahı veriyor gibi ise de, aynı devlet adamı eserin birkaç yerinde «Şâhib-Kırân-ı 'Âlem» şeklinde yadedildikten başka, bu sözün arkasından da «Allah devletini daim eylesin» duasının getirilişi¹³, bu devlet adamının bir padişah olduğunda şüpheye mahal bırakmamaktadır. Ancak daha çok medih sadedinde kullanılan bu sözlerle bu zatın kimliğinin tesbit edilemeyeceği açıktır. Fakat eserde bu devlet adamı ile doğrudan veya dolayısıyla ilgili bazı bilgiler bulunmaktadır ki, bu bilgiler bize bu zatın kimliğini tesbit etme imkânı veren ip uçları olmaktadır. Bu cümleden olarak eserin 250^a sahifesinde, dünyadaki iklim kuşaklarından dördüncü iklim kuşağından bahsedilirken bu iklim kuşağının diğer iklim kuşaklarından üstün olduğu, bu yüzden de ekser ülemâ ve hükemânın o iklimden çıktığı, ilmin bu kuşaktan dünyaya yayıldığı ve Irak'ın da bu iklimde olduğu belirtildikten sonra¹⁴ aynen şöyle devam ediliyor: «Irak'ın kalbi İsfahan şehridir ki, Şâhib-Kırân-ı 'Âlem'in (Allah devletini daim eyleye) zât-i pakları bu şehirden çıkmış olup, bütün Rum, Şam ve Ermen (Ermeni) memleketleri Şâhibî-i 'A'zamî'nin (Allah şanını yüce kılsın) varlığının yüzü suyu feyziyle süslendi. (Selâmete erdi)»¹⁵. İşte bu kayıt, bu devlet adamının kimliğini

12 *Kaşf al-'akaba*, Fatih Kütüphanesi, nr. 5426, yp. 244b, 245a, 250a, 261a.

13 Meselâ: Bk. *Kaşf al-'akaba*, yp. 244b.

14 Ünlü Coğrafyacı ve Tarihçi Mes'ûdî (346/957) de «al-Tanbih val-aşraf»ında (Bayrut 1388/1968), s. 32-38) dördüncü iklim kuşağının diğer iklim kuşaklarından üstün ve insan tab'ına en uygun olduğunu ve Bağdad'ın (Medinat al-salam) da Irak'ın kalbi mesabesinde olduğunu ileri sürer. Makdisi ise, Irak ikliminin insan tab'ına uygun oluşunun sebeplerini «Ahsan al-takasim»inde (s. 32-36) izah etmeğe çalışmaktadır.

15 Fatih Kütüphanesi, nr. 5426, yp. 250^a : و قلب عراق حضرت اصفهانست... که ذات پاک صاحب قران عالم خلدالله دولته از آن حضرت طالع شد که تمامت ممالک روم و شام و ارمن از فیض سیای وجود صاحب اعظمی.. مزین گشت

tesbit etmemize imkân veren ipuçlarından biridir. Bu konuda izahata girişmeden önce varacağımız netice üzerinde tereddüde yol açabilecek bazı hususları arzetmemiz gerekiyor.

Yukarda sözünü ettiğimiz eserin bilinen tek nüshasının İstanbul Fatih Kütüphanesi, nr. 5426'da kayıtlı bulunan mecmua içerisinde olduğunu söylemiştik. Tamamı bir elden çıkmış olan bu mecmuanın 130^a sahifesindeki bir kayıttan mecmuanın 17 Camazi'l-Evvel 727 yılı (18 Mart 1327) Pazartesi günü Şayh 'Alî b. Düst-i Hodâ al-Ankarî tarafından istinsah edildiğini öğreniyoruz. Bu bakımdan eserin bu tarihten önce te'lif edilmiş olduğu bedihîdir. Şunu da belirtelim ki, her ne kadar İbn Bîbî, Anadolu Selçuklu Devletine en nüfuzlu devrini yaşatan Sultan I. 'Alâ al-Dîn Kaykubâd'ı eserinin bir yerinde «Şahib-Kıran-ı 'Âlem» şeklinde anmış ise de¹⁶ I. 'Alâ al-Dîn Kaykubâd'ın İsfahan'dan gelmediği kat'i olduğuna göre¹⁷ bu devlet adamının da I. Kaykubâd olduğuna ihtimal vermek mümkün değildir.

İbn al-Kamâl, eserini Kayseri'de yazdığına daha evvel işaret etmiştik. Kayseri'nin müslüman Türkler tarafından ilk defa alınışı, Danişmend Oğulları devletinin kurucusu Danişmend oğlu Malik Ahmed Gazi'nin (464-498/1071-1105) saltanatı zamanına rastlar¹⁸. Malik Ahmed Gazi'nin komutanlarından Turasan Bey (464-487/1071-1093) yılları arasında Kayseri ile beraber bütün Kapadokya'yı fethedip, Danişmend Oğullarının ilk Kayseri valisi olduğu, Kapadokya'daki mücadeleleri sırasında şehid edilince onun fütihat harekâtını bizzat Malik Ahmed Gazi (Gümüş Tigin)'nin devam ettirdiği tarihlerde mukayyedir¹⁹.

Kayseri şehrinin Selçukilerin idaresi altına girmesi, Sultan II. Kılıç Arslan zamanına (550-588/1055-1192) ve 560-564 (1165-1169) yılları ara-

16 İbn Bibî, *al-Avâmîr al-'Alâiyya fi'l-umûr al-'Alâiyya* (tıpkıbasım), nşr. A. S. Erzi, Ankara - 1956, s. 371.

17 I. 'Alâ al-Dîn Kaykubâd'ın hayat hikâyesinin teferruatlı olarak anlatıldığı *al-Avâmîr al-'Alâiyya*'den de öğrenildiği üzere, çocukluğu İstanbul'da olmak üzere bütün ömrü Anadolu'da geçmiştir. Ayrıca bk. O. Turan, *Keykubad* I, İ.A. VI, 646-661.

18 Raşid al-Dîn, *Câmi' al-Tavârih*, nşr. A. Ateş, Ankara, 1960, II, 39; Gregory, *Abu'l-Farac Tarihi*, trc. Ö. R. Doğrul, Ankara - 1945, I, 331; H. Hüsâmeddin, *Amasya Tarihi*, İstanbul - 1929-1932, II, 294-300; Halil Edhem, *Kayseriyye Şehri*, İstanbul - 1334, s. 11; O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul - 1971, s. 113.

19 *al-Kâmil*, X, 365; Ahmed b. Yusûf al-Dimaşkî, *Ahbâr al-duval va âşâr al-wal*, Kayseri Raşid Ef. Kütüphanesi, nr. 917, yp. 223^b; *Amasya Tarihi*, II, 294-300; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 130; Besim Darkot, Kayseri, *İslâm Ansiklopedisi*, VI, 465.

sına rastlar²⁰. Dolayısıyla 464-560 (1071-1164) yılları arasında Kayseri şehri Dânişmend Oğullarının hâkimiyeti altında bulunuyordu. 560 (1165) yılından sonraki Anadolu Selçuklu sultanları ise, Anadolu'da büyümüş ve yetişmişlerdir²¹. Bu durum gözönüne alınınca «Kaşf al-'akaba»'nin Selçuklu sultanlarından birine ithaf edilmiş olması düşünülemez. Binâenaleyh eserin, Selçukilerin önemli bir yerleşme merkezi olan İsfahan'dan²² geldiği tasrih edilen bir devlet adamına sunulmuş olması, bu zatın 464 (1071) Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'ya ilk gelen fatih emirlerden biri olduğu düşüncesinde karar kılmamızı gerektiriyor. Bu bakımdan «Kaşf al-'akaba» Dânişmend Oğulları zamanında, Kayseri'de telif edilmiş olup, Dânişmend Oğulları devleti başkanlarından birine sunulmuş olmalıdır. Ancak yukarda metnini sunduğumuz kayıttaki «Bütün Rum, Şam ve Ermeni (Ermeni) memleketlerinin tamamı Sahib-i A'zami'nin (Allah şanını yüce kılsın) varlığının yüz suyu feyziyle bezendi» sözleri bu emirin, Dânişmend Oğulları devletinin kurucusu Malik Ahmed Gazi olduğunu açık olarak göstermektedir. Zira Kapadokya, Sivas, Niksar ve Karadeniz sahillerinde Rumlarla, Malatya ve Urfa civarında Ermenilerle ve Antakya ve Akkâ'da, yani Şam'da (Suriye) haçlı orduları ile²³ ömrü boyunca süren muharebeleri ve fütûhâtı ile destânî bir üne sahip olan²⁴ ve bu fedâkârlık ve kahramanlıkları sonucu ismi tarih sahifelerinde ebedileşen odur. Biz bu ka-

20 *al-Kâmil*, X, 317; Aksarâyî, Kerîmüddin, *Müşâmarat al-ahbâr va musâyarat al-ahyâr*, nşr. O. Turan, Ankara - 1944, s. 30; Hamd Allâh al-Kazvîni, *Târîh-i Gozîda*, nşr. E. Browne, London - 1328/1910, I, 482; *Kayseriye Şehri*, s. 11; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 202-203.

21 Gerek İbn Bîbî'nin, *al-Avâmîr al-'Alâiyya'si*, Aksarâyînin, *Müşâmarat al-ahbâr*'ı, Kâdî Ahmed Nigîdî'nin, *al-Valad al-şafîk*'i (Fatih Kütüphanesi, nr. 4519, Selçuklular bölümü), Şadr al-Konavî'nin, *Ravzat al-kuttâb va hadîkat al-albâb*'i (nşr. Mir Vadûd Sayyîd Yûnus, Tabrîz - 1349 ve yazarı bilinmeyen *Târîh-i Âl-i Selçuk* (nşr. ve trc. F. N. Uzluk, Ankara - 1952) gibi mufassal Anadolu Selçukluları tarihlerinde gerek diğer kaynak eserlerde ve bugüne kadar —görebildiğimiz kadarı ile— Anadolu Selçukluları ve sultanları ile ilgili yapılmış olan araştırmalarda II. Kılıç Arslan ve ondan sonra gelen Anadolu Selçukluları sultanlarından hiç birinin İsfahan'dan yettiği veya oradan geldiğine dair en küçük bir kayıt ve işarete rastlanmamaktadır.

22 Sibî b. al-Cavzî, *Mirât al-zamân fi târîh al-a'yân*, Nşr. Ali Sevim, Ankara - 1971, s. 45, 100; *Câmi' at-tevârih*, II, 48-49; Mirza Bala, *İsfahan*, İ. A., V/2, 1069.

23 İbn al-Cavzî, *al-Muntazam*, Haydarâbâd, 1359, IX, 114; *al-Kâmil*, X, 325-345; *Müşâmarat al-ahbâr*, s. 27; *Câmiat-tevârih*, II, 39; *al-Bidâya*, XII, 158. Bu konuda etraflı bilgi için bk. *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 112-147.

24 Onun bu destânî şahsiyeti «Dânişmend-name» adlı kitapta (Manakubname) hikâye edilmiştir. Bu eser için bk. *Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları, Belleten*, VII, 425-430; M. Halil, *Dânişmendîliler*, İ. A., III, 468; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 128-132.

yıttan onun İsfahan'dan geldiğini öğrenmiş oluyoruz²⁵. Prof. Zeki Velidi Togan bazı kayıtlara istinaden Gümüş-Tigin Ahmed Gazi'nin babası Buhara'lı bir bilgin (Dânişmend-i Buhârî) olduğunu tesbit ediyorlar²⁶. Öyle sanıyorum ki, Selçuklu ailesinin muallimi olan Dânişmend Taylu²⁷ Buhara'lı bile olsa, Selçuklu hanedanı İsfahan'a yerleşmeye başladıkları sırada²⁸ bu bilgin de İsfahan'a yerleşmiş ve burada Selçuklu hanedanına muallimlik görevine devam etmiştir. Bu bilgin zat Selçuklu ailesi ile akrabalık da te'sis etmiştir²⁹. Oğlu Gümüş-Tigin Ahmed Gazi de İsfahan'da babası yanında yetişmiş, bilgin (dânişmend) bir kişi olduğu için bir çok tarihçiler onu da Dânişmend veya Dânişmend Gazi diye anmışlardır³⁰. Kurduğu devletin de «Dânişmendiyye» adını alışı³¹ keyfiyetini, mensup olduğu ailenin bilgin (dânişmend) bir aile oluşunda aramalı. Kaşf al-'akaba'nın yazarı İlyâs b. Ahmed (İbn al-Kemâl) sitâyîşle İsfahan'dan söz ederken, ilmin oradan (İsfahan'dan) diğer ülkelere yayıldığını söylemekle hem Dânişmend Oğlu ailesi sayesinde oranın bir ilim merkezi haline geldiğini ve gene bu ailenin İsfahan'dan gelmesi ile ilmin buralara (Anadolu'ya) yayıldığını, kendisinin de İsfahan'dan geldiğini ve ilmi oradan aldığını ve yaydığını imâ etmekte ve İsfahan'a hasret duyduğuna mânâlı bir şekilde işâret etmektedir.

Gümüş-Tigin Malik Ahmed Gazi Malatya'yı kuşattığı sırada şehir halkı içerisinde ve aynı yıl Malik Ahmed Gazi'nin elinde esir bulunan ve Niksar'da hapsedilen Antakya kontu Bohemond'u kurtarmaya gelen Haçlı orduları arasında şiddetli bir kıtlık başgösterdiği rivâyet edilir³². İşte Kaşf

25 Dânişmendîlerin menşei ve nesebi hakkında birbirini tutmayan çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bu farklı görüşler için bk. Urfah Mateos, *Vekayi-namesi ve papaz Grigor'un Zeyli*, Ankara 1962, s. 204, 225; H. Mordtmann, *Dânişmandiyya, Dâiret al-maârif al-islâmiyya*, IX, 113-114; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 112-122. Bu farklı görüşlere yukarıda gördüğümüz kayıt sarahat vermiş oluyor.

26 Z. Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul-1970, s. 197. Krg. *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 114-115.

27 *al-Kâmil*, X, 300; *al-Bidâye*, XII, 158; Müneccim-Başı, *Şahâif al-ahbâr*, trc Nedim E. F. İstanbul-1285 II, 575.

28 *Mir'at al-zamân*, s. 45, 100; *Câmî'at-tevârih*, II, 48-49; Giriş, s. 193; İsfahan, İ.A., V, 2, 1069.

29 *Abu'l-Farac Tarihi*, I, 331-332; *Kitâb al-'ibar*, III, 972; Giriş, s. 197; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 113-115.

30 Msl. bk. *Muşâmarat al-ahbâr*, s. 27; Malik Ahmed Gazi'nin oğulları Muhammed ve İsmâ'il Gazi ise, İbn Dânişmend (Dânişmend'in oğlu) şeklinde anılmışlardır. Bk. *Abu'l-Farac Tarihi*, I, 331; *Kitâb al-'ibar*, V, 561; Giriş, s. 197.

31 *Muşâmarat al-ahbâr*, s. 30; *Dâiret al-ma'ârif al-İslâmiyya*, IX, 113.

32 *al-Kâmil*, X, 300; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 139-141. Urfah Mateos *Vekayi-namesi*, s. 204-205.

al-'akaba'nin yazarı, eserini sunduğu zatın meziyetlerinden söz ederken Malatya halkı ve Haçlı orduları arasında vukubulan bu kıtlık olayına : «Şahib-Kırân-ı 'Âlem'in varlığının simasının nuru belâ tufanını celbederek, bir şu kadar ülkeleri istilâ (ihata) etmesine vesile olduğu. Daha önce anlatıldı»³³ sözüyle işaret etmiş görülmüyor.

Gerçekten de 494 (1101) yılında vukubulan bu belâ tufanı (kıtlık) Dânişmend oğlu Malik Ahmed Gazi'ye zaferi kolaylaştırdığı gibi, Karadeniz sahillerine kadar kuzey Anadolu'yu ve Urfa'ya kadar Malatya havasını kazandırmıştır³⁴. Görüldüğü üzere eserde devrin olaylarına tetabuk eden kayıtların bulunuşu, hem eserin gerçekten Malik Ahmed Gazi'ye ithaf edildiği şeklindeki iddiamızı doğrulamakta ve hem eserin te'lif tarihini sınırlamamıza imkân vermektedir. Bu kayda göre eser, Malatya'nın fethih yılı olan 494 (1101) yılı ile³⁵ Malik Ahmed Gazi'nin vefat yılı olan 498 (1105) yılı³⁶ arasında te'lif edilmiş oluyor. Bu tarihi daha da daraltmak mümkündür. Çünkü yukarda gördüğümüz kayıta yazar bu kıtlık olayına işaret ederken, bunu daha önce anlatmış olduğunu söylüyor. Daha önce anlattığını belirttiği husus ise, elimizdeki eserinde geçmemektedir. Bundan da anlaşılıyor ki, yazar Malatya fethinden ve Haçlıların Amasya'daki mağlûbiyetlerinden sonra ve bu muharebeler sırasında cereyan eden olaylara —belki daha geniş olarak— yer verdiği bir başka eser telif etmiştir. *Kaşfu'l-'akaba*'yi de o eserden sonra kaleme almış olduğu açık olarak anlaşılmalıdır. Buna göre İbn al-Kamâl Kaşf al-'akaba'sini Malatya fethinden hiç olmazsa bir-iki sene sonra, yani Dânişmend oğlu Ahmed Gazi'nin vefatından bir-iki sene önce, belki de çok az önce yazmıştır.

Yukarda da belirttiğimiz gibi bazı tarihçilerin Malik Ahmed Gazi'ye bilgin (dânişmend) demiş olmaları, babasının da Selçuklu hanedanına muallimlik yapan dânişmend bir kişi oluşu³⁷ bize Malik Ahmed Gazi'nin de bilgin bir komutan olduğu kanaatini veriyor³⁸. Binâenaleyh bilgin ve fazıl kişileri kendisine celbedip, himayesine almış olması ve bilginlerin de

33 Fatih (Süleymaniye) Kütüphanesi, nr. 5426, yp. 250a : ... پیش ازین گفته شد که ضیاء سبای وجود صاحب قران عالم جذب طوفان بلا کرد تا محیط این قدر ممالک شد...

34 *al-Kâmil*, X, 300; *al-Bidâya*, XII, 157; *al-Muntaẓam*, IX, 114; *Amasya Tarihi*, II, 296; *Dâiratü'l-ma'ârifia'l-islâmiyya*, IX, 113-114; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 139-142. Urfalı Mateos *Vekayi-namesi*, s. 205.

35 *al-Kâmil*, X, 300; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 142, *Vekayi-name*, s. 204.

36 *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 146; *Vekayi-name*, s. 225.

37 *al-Kâmil*, X, 300; *al-Bidâya*, XII, 158; Giriş, s. 197; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 115.

38 Krs. Giriş, s. 197.

ona eserler ithaf etmiş olmaları umulur. İbn al-Kamāl de bu bilgilerden biridir. Kaşf al-'akaba'de bu husus şöyle ifade ediliyor: «O yüce zatı iltizam edenler çoğunlukla fazıl ve filozoflardır. Dünyanın dört bir yanında bilgin kişiler o Hazrete yöneldiler ve her biri ilim ve saadetlerini yaymaları (ortaya koymaları) miktarınca itibar gördüler ve onun kerem (cömertlik) denizinden kıldılar»³⁹.

Bu ifadelerden Malik Ahmed Gazi'nin fethettiği ülkede geniş bir kültür faaliyeti ve İslâmlaştırma gayreti içerisinde olduğu sonucuna varılabilir. Ayrıca eserin ilk olarak Anadolu'ya gelen yeni müslüman olmuş, Oğuz, boyuna mensup ve çeşitli bölgelerden gelen derviş türkmen geziler içerisinde⁴⁰ te'lif edildiği sonucuna varmamak mümkün değildir. Anadolu'da ilk kurulan ve Anadolu'yu fetheden devletler arasında bilhassa Dânişmend Oğulları devleti gazilik ruh ve şuru ile teessüs etmiştir. Sonradan Selçukiler tarafından ortadan kaldırılmış olmasına rağmen ilk kurulduğu bölge olan Amasya, Tokat Niksar ve civarı Osmanlılar zamanında da bu aslı karakterini muhafaza ediyordu⁴¹. İşte İlyâs b. Ahmed'in Malik Ahmed Gazi'ye «Şâhib-Kırân-ı 'Âlem» deyişi, onun bu gazilikruh ve şurunun lideri oluşu ile alakalıdır sanıyorum.

Bir başka yerde de şöyle deniyor: «Her kimi yükseltti ise o kimsenin şereflenip, ebedî saâdet bulması ve her kimi terkettiye o kimsenin de terk edilmiş olarak ebedî şevkavette kalmış o eşsiz zât-ı pâkin hususiyeti cümlesindedir»⁴². Bu sözler de yukarıda arz etmeye çalıştığımız hususun bir başka ifadesidir.

39 Fatih Kütüphanesi, nr. 5426, yp. 250^a: ملازمان آن حضرت معلا اغاب حکما و

فضلا اند و آزار اقطار عالم اهل عقول روی بدان حضرت نهاده اند و بر قدر علم و سعادت طالع هر یکی آب روی یافتند و از بحر کرم سیراب شدند .

40 F. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara - 1966, s. 157-166.

41 P. Wittek, *Ankara Bozgunundan İstanbul Zaptına, Belleten*, Ankara - 1943, VII, 582. Burada P. Wittek, Ankara bozgunundan sonra parçalanmış Osmanlı devletinin birliğini yeniden te'sis işinde Amasya şehzadesi I. Mehmed'in muvaffakiyetini, onun on sene dağlık Amasya bölgesinde Dânişmend Oğullarından intikal eden millî şuur ve gazilik ruhu içerisinde yaşayıp, yeniden tav almış olması ile izah etmeye çalışır. Biz buna II. Kılıç Arslan devletini 11 oğlu arasında paylaştırdıktan sonra şehzadeler arasında meydana gelen mücadelede şehzadelerden Tokat ve Niksar emri olan Rukn al-Din Süleyman Şah'ın (Kahir) Selçukî devletinin birliğini yeniden te'sis işini, Yavuz Sultan Selim'deki mücadele azminin de bu bölgede (Amasya'da şehzade iken) almış olduğu tav (o millî ruh ve şuur)'dan ileri geldiğini ilâve edeceğiz.

42 Fatih Kütüphanesi, nr. 5426, yp. 250^a: وان جمله خصائص ذات پاک بی‌مال آنست که:

هر کرا برکشید برکشیده شد و سعادت ایدی یافت و هر کرا افکندد افکندده شد و در شقاوت مغلده ماند

Buraya kadar geçen kısımda Kaşf al-'aķaba'nin te'lif tarihini tesbite çalıştık. Şimdi de eserin nüshası ve muhteviyatı hakkında etraflı bilgi vermeye çalışacağız.

Nüshanın tavsifi :

Fatih Kütüphanesi (Süleymaniye), nr. 5426.

Orta basma şemseli, kenarı cedvelli, zencirekli, miklablı, kısmen kopuk şirazeli, meşin bir cilt içerisinde 558 yaprak, 24,5 x 17,5) cm dış, (19,2 x 2,14) cm iç ebadında olup, her sahifede tamamı bir elden çıkma 21 satır bozuk nesih yazı vardır. Mürekkebi soluk mor, söz başları, âyet ve hadisler kırmızı ile yazılı, kâğıt kalın ve hafif aharlıdır.

130^a'daki istinsah kaydından mecmuanın 17 Cemâzi'l-evvel 727 (18 Mart 1327) Pazartesi günü Şayh 'Alî b. Döst-i Hodâ al-Anķarî al-Gimârî al-Rifâî tarafından istinsah edildiği, 1^a'daki kayıttan da müstensihin bu mecmuayı şahsı için istinsah ettiğini öğreniyoruz.

Tanıtmaya çalıştığımız eser (Kaşf al-'aķaba) bu mecmuanın 244b-261a yapraklarında yer almış olup, 246a, 246b, 248a, 249b, 253a, 255a, 256b, 258a'da birer geometrik şekil, 250a, 251b, ve 252a'da ise birer şema vardır.

Baş : 244^b بسمه : الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على خير خلقه محمد
وآله... اما بعد كلام چنداز اشارات عقلا و حکماء اوائل در فنون حکمت استنباط
کنیم رسیل اظهار بندگی بحضرت جلالت.

Son : 261^a اینست شرح عالم سفلی و بهشت و دوزخ و شرح نفوس ناطقه جهت
سطالمة حضرت اجلها الله وعظمها

Eserin muhteviyatı :

Yazar, eserine yazdığı önsözde, eserini sunduğu zata kulluğunu belirtmek ve iltifatına mazhar olmak maksadı ile eski feylezof ve bilginlerin sözlerinden bir kaç söz derc eyliyeceğini belirterek eserinin esas konusunu belirtiyor. Konunun 4 makaleden, makalelerin de fasıllardan meydana geleceğini ifade ediyor. Önsözde belirtildiği üzere eserin esas konusu felsefe (hikmet)'tir. Fakat yazar bazı metafizik düşünce ve görüşlerini astronomik gerçeklermiş gibi göstermek maksadiyle konuya giriş sadedinde coğ-

rafi ve astronomik bilgiler vermiştir. Kanaatimizce esere önem kazandıran husus da bu bölümde yer alan ve eserin yarısını işgal eden bu konulardır.

I. makale: 13 fasıldır.

1. Fasil: Âlemin (kâinat) küre şeklinde olduğu, yerin de (dünya) küre şeklinde olup, kâinâtın merkezinde olduğu ileri sürülmekte ve isbata çalışılmaktadır⁴³.

2. Fasil: Dünyanın yuvarlak olduğunun, ay tutulması olayının çeşitli bölgelerde farklı saatlerde görülmesi ile isbatı hakkındadır.

3. Fasil: Dünyanın 3/4'ünün su ile kaplı olduğu ve su yüzeyinin küre şeklinde olup, karaların denizden çıkış sebebi ise, güneşin cazibesi olduğu ileri sürülmektedir.

4. Fasil: Su küresini örten hava tabakası hakkında⁴⁴.

5. Fasil: Hava tabakasının da ateş ile kaplı olduğu hakkındadır⁴⁵.

6. Fasil: Dünyanın meskun ve gayrı meskun yerleri hakkındadır.

7. Fasil: Dünyanın yüzölçümü hakkındadır. Burada yazar Abbasi Halifesi Me'mûn (218/833) zamanında yapılan rasat sonucu dünya çevresinin 20400 mil olarak tesbit edildiğini kaydetmektedir⁴⁶. Buna göre iki

43 Bu görüş, eskiden beri astronomlar arasında mevcuttu ve yaygın bir kanaat olarak devam etmiştir. Msl. bk. *Rasâil İhvân al-Şafa*, Bayrût - 1376/1957, I, 162; al-Mas'ûdi, *Murûc al-Zahab*, Bayrût - 1385/1965, I, 101; Makrîzî, *al-Hıyat*, Lübnan - 1959, I, 15; 'Alî Kuşçî, *Risâla fî'l-hay'a*, Es'ad Ef. (Süleymaniye) Kütüphanesi, nr. 2023, yp. 108a; *Mu'cam al-buldân*, I, 16.

44 Mağdîsî'nin «Aḥsan al-takâsîm»i ile (s. 58-62) uygunluk halinde olan bu konudaki görüşler için ileri sürülen deliller 'Abû Zayd al-Balḥî'nin (340/951) «al-Bad'u val-târîḥ»inde (I, 39-41) geçmektedir.

45 Hava tabakasının ateş ile kaplı olduğu görüşünü Yakût al-Ḥamavî de Muḥammed b. Aḥmed al-Ḥwârizmî'den (232/847) naklederek savunur. Bk. *Mu'cam al-buldân*, I, 17-18.

46 Yakût al-Ḥamavî «Mu'cam al-buldân»ında dünyanın şekli, çevresi ve yüzölçümü hakkında eskilerin görüşünü kaydederken al-Bîrûnî'nin (440/1048) görüşünü de tesbit etmiştir. al-Bîrûnî'ye göre, dünyanın çevresi 6300 fersah'tır. Fersah ise, bugünün ölçüsü ile 5763 metredir. Buna göre, dünyanın çevresi 36300 km. bulunur. Eskiler 1 fersahı 3 mil kabul etmişlerdir. (Bk. *Mu'cam al-buldân*, I, 35-36). Buna göre, 1 mil 1920 metredir. Bu hesaba göre, eserimizde dünyanın çevresi için verilen ölçünün —ki 20400 mil, yani 3 9168 km. dir— daha sıhhatli olduğu görülmektedir. Me'mun zamanında yapılan rasad (ölçüm)'ın sonuçları için bk. *Murûc al-Zahab*, I, 102-103; *Nihâyat al-arab*, I, 208. Bu konularda etraflı ve karşılaştırmalı bilgi için bk. İ. Hakkı Akyol, *Arz. İ.A.*, I, 653-657.

meridyen arasındaki mesafenin de 56,3 mil olacağı hesabedilmektedir. Bu tarz hesaplamalarla dünyanın takribi yarıçapı, yüzölçümü v.s. kaydedilmektedir⁴⁷.

8. Fasil: Batlamiyus'a göre dünyadaki iklim kuşakları ve bu kuşaklarda bulunan belde ve kavimler hakkındadır.

9. Fasil: İklim kuşaklarının boyutları ve gece ve gündüz farkının iklim kuşaklarındaki durumu hakkındadır.

10. Fasil: Gayrı meskun olan kuzey ve güney kutuplarda gece ve gündüz durumları ve iklim şartları hakkındadır.

11. Fasil: Dünyanın hareketsiz oluşunun (sukun) izah ve izbatı hakkındadır⁴⁸.

12. Fasil: Kâinatın ötesi (Hala)'nın boşluk olduğunu diyen kelimcilerin iddialarının reddi hakkındadır.

13. Fasil: Dünyanın iklim kuşaklarına göre taksimatı ve genel şekli hakkındadır.

II. Makale: Cennet ve Cehennem'in şekillerinin belirlenmesine dair olup, 2 fasıldır.

1. Fasil: Peygamberlerin şahadet ve ittifakları.

2. Fasil: Feylesofların görüş ve iddialarının izahı ve alemin genel şekli hakkındadır⁴⁹.

47 Bu rakamlar Mes'ûdî'nin Murûc al-Zahab'inde (I, 102-103). Nuvayrî'nin (733/1332) Nihâyat al-arab'inde (I, 208-209) Muḥammed b. 'Abd Allâh al-Anşârî'nin (718/1318) Mabâhic al-fikar ve manâhic al-'ibâr'inden naklen verdiği rakamların aynıdır. Bu durum İbn al-Kamâl'in kendisinden önceki bilginlerden yaptığı nakillerin doğruluğunu göstermesi bakımından kayda değer.

48 İbn al-Kamâl'den önce al-Birûnî ve başkaları dünyanın dönüyor olduğunu ileri sürmüş olmalarına rağmen (Bk. Z. Velidi Togan, al-Biruni ve Hareket-i arz, İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, I/1-4, 90-94) o bu konuda Batlamiyus'a bağlı kalarak dünyanın döndüğünü kabul etmemiş ve bu iddiada bulunanların görüşlerini reddetmiştir. Batlamiyus'un bu konudaki görüşü için bk. Murûc al-Zahab, I, 103-107. Şunu da belirtelim ki, yalnız İbn al-Kamâl değil genel olarak al-Birûnî'nin dünyanın döndüğü tezi müslüman astronomlar tarafından kabul edilmemiştir. Bk. The Legacy of Islam, s. 480.

49 Yukarıda belirtildiği gibi, eserimizin yazarı İbn al-Kamâl bazı metafizik meseleleri Astronomik gerçekler olarak telâkki etmektedir. Bu bakımdan eserinin II. Makale'sinde yazar, dünyayı çepeçevre kuşatan hava tabakasının yedi tabakadan oluşan bir ateş tabakası (Ateş seması) ile çevrildiğini, bunun da Peygamberlerin haber verdiği «Cehennem» olduğunu, gene Peygamberlerin haber verdiği «Cennet»in de Cehennem semasını çepeçevre kuşatan ve sekiz tabakadan meydana gelen sema (Cen-

III. Makale: Nefs-i natıkanın (İnsan ruhunun) mahiyetine dairdir. Burada feylesofların görüşleri karşılaştırılarak Aristo'nun fikri iltizam edilmektedir.

IV. Makale: Nefs-i natıkanın saadet ve şakaveti hakkındadır.

Eserin ilmî ve tarihî değeri :

«Kaşf al-'akaba»'nin Anadolu'da te'lif edilen eserlerden bilinenlerin en eskisi olmak gibi bir öneminden başka ilmî ve tarihî pek büyük kıymeti haiz olduğunu belirtmiştik. Bu hususu maddeler halinde sunmamız gerekirse :

I. Her şeyden önce bu eser, Türkler Anadolu'ya geldikten sonra ancak VI (XII). asrın ikinci yarısından sonra ilim ile meşgul olup, eserler yazdıkları şeklindeki iddiaların doğru olmayıp⁵⁰, bilâkis Anadolu'da fütühat harekâtı devam ettiği sıralarda dahi bazı ilmî çalışmaların yapıldığını ve eserlerin yazıldığını göstermektedir. Kaşf al-'akaba'nin 494-498 (1101-1105)'de te'lif edilmiş olması bunu gösterdiği gibi, Malik Ahmed Gazi'den bahsederken «O yüce zâtı iltizam edenler çoğunlukla fazıl ve filozoflardır. Dünyanın her tarafından bilgin kişiler o hazrete yöneldiler ve her biri ilmini yayması miktarınca itibar görüp, o hazretin cömertlik denizinden kandılar.»⁵¹ derken de bu hususu sarih olarak açıklamış oluyor.

net seması) olduğunu ileri sürmektedir. III. ve IV. Makalelerde ise, insan ruhunun mahiyeti incelenmekte ve bedenden ayrıldıktan sonra kalıcı olan ruhların şakaveti (Cehennem'de kalışları) ve saadeti (Cennet'e yükselişleri) anlatılmaktadır. Bir nevi Peygamberimizin mi'raç hadisesinin Astronomik izahının yapılması gayretinden doğan bu tarz düşünüş ve anlayış, İslâm dünyasında hem bir seyr-i ruhanî, hem de bir edebî motif olmuştur, «Risâlat al-gufrân»ında (nşr. R. Nicholson, Jras 1900-1902) bu edebî motifi en başarılı bir şekilde işleyen Abû'l-'Ala al-Ma'arrî'den (449/1057) 45-50 sene sonra İbn al-Kamâl de aynı temanın Astronomik bir izahını yapmaya çalışmış görünmektedir. Daha sonra İbn al-'Arabî (638/1242) «al-Futûhât al-makkiya»sinde (Kâhira, 1293, III, 380-390) kendisi için ileri sürdüğü mi'raç olayında bu seyr-i ruhanî motifini işlemiştir. Avrupa'da da inikası görülen bu edebî tarz, İtalyan şair Dante'nin (721/1321) «İlahî Komedya»sına numune olmuştur. Bu konuda geniş bilgi için bk. George Sarton, *Introduction to the History of Science*, Baltimore, 1947, Vol. III, Part. I, s. 489-490; Asin Palacios, *La Escatologie Muslumane en la Divina Comedia*, Madrid 1919; M. İkbâl, *Cauid-name* (Önsözü), nşr. A. Schimmel, Ankara 1958, s. 39-44; Nacib al-'Akikî, *al-Mustaşrihân*, Mısır 1965, II, 595-597.

50 *Türk Edebiyat Tarihi*, s. 246; *Anadolu'da Farsça Eserler, Türkiyat Mecmuası*, VII-VIII, 94; *Anadolu Kütüphanelerinden Mühim Yazmalar, Tarih Vesikaları*, I, 163-164.

51 Fatih Kütüphanesi, nr. 5426, yp. 250a.

II. Danişmend Oğulları devletinin kurucusu olan Malik Ahmed Gazi'ye sunulmuş olduğunu tesbit ettiğimiz bu eserde, müellif eserin konusu dışında —örtülü de olsa— zamanın bazı olaylarına bir nebze değinmiş olması ve eserini sunduğu devlet adamından bir iki cümle ile bahsedivermesi, eseri çok karanlık kalan Danişmend Oğulları devletinin bilhassa kuruluş devri için birinci elden kaynak kılmakta ve bu konuda verilen bilgiler ise, en güvenilir bir mahiyet arz etmektedir.

III. Diğer önemli bir husus da şudur: Anadolu Selçukluları devrinin ilk zamanlarında sultan ve devlet adamlarının astronomi (nücum) ve coğrafyaya (hey'et) fazla ilgi duydukları ve zamanla tedricen bu ilginin azaldığı görülmektedir. Nitekim «*Akâid-i Ehl-i Sünnet*» adlı bir eser yazan 'Umar b. Muhammed b. 'Alî, eserinin önsözünde: «Diyâr-ı Rum'a geldim. İnsanların astronomiye (nücum) rağbet ettiklerini ve fakat diğer ilimlerden bîhaber olduklarını gördüm.»⁵² diyerek bu iddiayı doğrulamaktadır. İbn al-Asîr de Anadolu Selçukluları devletinin kurucusu Süleyman Şah'ın babası Kutlamış'tan bahsederken: «Tuhaf olan şu ki, bu Kutlamış Türk olmasına rağmen nücum ilmini (astronomi) çok iyi bildiği gibi kavimler ilmini de (beşerî coğrafya) biliyordu. Kendisinden sonra da oğulları bu ilimleri okuyup öğrenmeye ve öğretmeye devam ettiler.»⁵³ demek suretiyle bu iddiayı biraz daha vazih bir şekilde ifade etmektedir. Anadolu'da yazılan ilk eser olduğunu tesbit ettiğimiz Kaşî al-'akaba'nın da astronomiye dair oluşu, adları geçen bilginlerin görüşünü doğrulamakla beraber Anadolu Selçuklu devletinin kurucusu Süleyman Şah'ın dayısı olan Malik Ah-

52 Fatih Kütüphanesi, nr. 5426, yp. 182b.

53 *al-Kâmil*, X, 37. Esasen Büyük Selçuklu İmparatorluğu zamanında İslâm dünyasının büyük bir kısmına hükmeden bir ailenin (hanedan) fertlerinin zamanın şartları muvacehesinde bu ilimleri bilmelerinin önemi kavranmış olmalı ki, cihangir ailenin fertleri (şehzadeler) coğrafya, astronomi ve bu ilimlerle ilgili olan diğer ilimlerle mücehhez olarak yetiştirildikleri anlaşılmaktadır. Bu konuda bize ulaşan haberler çok az olmakla beraber Melikşah'ın bir rasathane kurduğunu ve bu rasathanede onun adına (Calâl al-Davla) nisbet edilerek adlandırılan «Takvim-i Calâlî» adında bir takvim tanzim edildiğini, bir çok astronom, coğrafyacı ve matematikçinin Türk sultanlarından himaye gördükleri ve bunun sonucu bir çok bilginlerin yetiştiği görülmektedir. Bu konuda etraflı bilgi için bk. Umar b. Sahlân, *Risala-i Sancariyya fi kâinat al-'unsuriyya*, Fatih Kütüphanesi, nr. 5426, yp. 197b - 198a; Müneccim-Başı, I, 535; Aydın Sayılı, *The Observatory in Islam*, Ankara - 1960, s. 160-166; Sürürî, *'Acâib al-garaib*, hususi kütüphanemdeki nüsha, yp. 50b; 'Abbâs al-'Azzâvî, *Ulamâ Riyâziyyât va'l-falak fi'l-'Irâk*, *Macallat Sûmar*, Bağdad - 1972, XXVIII, 220-221; P. Hitti, *Tarih-i Arab*, trc. Abû'l-Kâsım Payanda, Tebriz - 1344, I, 481; Brockelmann, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, trc. N. Çağatay, Ankara - 1964, I, 163.

med Gazi'nin de Selçuklu ailesi gibi astronomi ve coğrafya ve bunun yanında metafizik konulara ilgi duyduğunu bu eserden öğreniyoruz.

Kılıç Arslan'ın (550-588/1155-1192) himayesine giren ve «*Kâmil al-ta'bir*» adlı eserini ona ithaf eden dilci, tabib ve astronom Hıbuys b. İbrâhîm al-Tiflîsî'nin de⁵⁴ astronomiye dair «*Madhal ilâ 'ilm al-nucûm*» ve «*Bayân al-nucûm*» adlarında iki eser yazmış olması⁵⁵ ve VII (XIII). asrın başlarında da gene bu konuda bazı eserlerin Anadolu'da yazılmış olması⁵⁶ Anadolu Selçuklularında görülen astronomi ve coğrafyaya duyulan ilginin bir müddet daha devam ettiğini gösterir.

IV. Ayrıca bu eser, Anadolu'nun fatihleri olan türkmen gaziler arasındaki ileri gelenler, yönetici ve komutanların İlm-i Hikmet (felsefe) yanında astronomi ve coğrafya ile de meşgul olduklarını ve bu konularda kendi çağlarına kıyasen yüksek bir düşünce plâtfomu içerisinde bulduklarını göstermekte ve bu konuda tek kaynak eser olmaktadır. Yukarıda da görüldüğü üzere dünyanın yuvarlak olduğu hakkında serdedilen delillerin mükemmelliği, ay ve güneş tutulmasının şekillerle izahı, kuzey ve güney kutuplara gidildikçe gece ve gündüz farkının büyüdüğü, kutuplarda ise, 6 ay gece, 6 ay gündüz olup, soğukluğun da en şiddetli olduğu, dünya çevresinin uzunluğu, yüzölçümü ve 1 derecelik meridyen arasındaki mesafe için verilen rakamların bugünkü ölçülere uygunluğu ve bu gibi daha pek çok konularda serdedilen fikirlere hayran olmamak mümkün değildir.

V. Hicrî 464 (1071) Malazgirt zaferinden sonra kitleler halinde Anadolu'ya gelip yerleşen Oğuz Türkleri ve gazilik ruh ve şuru ile mücehhez dervişler tamamen göçebe olmayıp bu türkmen gaziler arasında yerleşik hayat sürmüş, tahsil görmüş, kültürlü (dânişmend) insanların bulunduğu muhakkaktır⁵⁷. Çünkü İran üzerinden Anadolu'ya gelen Oğuz aşiretleri bir süre —çadırları ile de olsa— buralarda ikamet ediyorlardı.

54 *Kaşf al-zunûn*, II, 1379-80. Burada Kâtib Çelebi'nin Tiflîsî'nin ölüm tarihi için verdiği 629 (1232) yılı tabii yanlıştır. Zira yukarıda geçtiği gibi 558 (1163)'de eser yazan bir zatın 629'a kadar yaşaması âdeten imkânsızdır. Oysa Brockelmann'ın (Suppl., I, 893) verdiği 600 (1203) tarihini de ihtiyatla karşılamak gerekir, sanıyorum. Bugüne kadar bu çok yönlü bilgin üzerinde hiçbir araştırma yapılmamıştır. Bu bakımdan kesin bir şey söyleme imkânına sahip değiliz.

55 İsmail Paşa, *Hadiyyat al-'arifin*, İstanbul - 1951, I, 263.

56 'Abbâs al-'Azzâvî, *Târîh 'ilm al-falak f'l-'Irâk va'alâkâtuhu bi'l-akşâr al-islâmiyya va'l-'arabiyya*, Bağdad - 1378/1958, s. 143-144.

57 Faruk Sümer, *Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi*, *Belleten*, Ankara - 1960, XXIV, 567-594.

Bu, âdetâ göçebeler için bir tahsil devresi oluyordu. Bu bakımdan Anadolu'ya ilk gelen gaziler, komutanlar ve Selçuk Oğulları İran kültürüne aşına idiler. Zaten bu göçlerin son derece düzenli bir şekilde cereyan etmesi ve yerli halklar içerisinde erimeksizin Anadolu'da yeni bir Türk medeniyetinin meydana getirilmesi gibi hususlar bu işlerin kültürlü ve yerleşik hayat görmüş insanlar tarafından organize edildiğini gösterir.

İşte bu yerleşik hayata alışık olan tüccar, komutan, bilgin ve ileri gelenler, Anadolu'ya geldikten sonra da şehir hayatını tercih ediyorlardı. Tanıttığımız eserin müellifi İbn al-Kamal İlyas b. Ahmed'in bir devlet adamı olduğuna ve Kayseri şehrinde yerleştiğine dair bir kaydın da bulunması bu görüşe örnek teşkil eder.

BİBLİYOGRAFYA

Abu'l-Ala al-Maarri, Risalat al-gufran, nşr. R. Nicholson, Jras, 1900-1902.
Abu'l-Farac, Gregory, Abu'l-Farac Tarihi, Trc. Ö. Rıza Doğrul, Ankara 1945-1950, I-II.

Abu Zayd al-Balhi, al-Bad'u val-Tarih, nşr. Cl. Huart, Paris, 1899-1916, I-III.

Ahmed Tevhid, Meskukât-i İslâmiyye, İstanbul, 1921, I-IV.

Aksarayı, Karim al-Din, Musamarat al-ahbar va musayarat al-ahyar, nşr. O. Turan, Ankara, 1944.

- Ali Kuşci, Risala fi'l-hay'a, Esad Ef. (Süleymaniye) Ktp. nr. 2023.
- Ateş, Ahmet, Anadolu Kütüphanelerinden Mühim Yazmalar, Tarih Vesikaları, İstanbul, 1955, I.
- » Hicrî VI-VIII (XII-XIV). Asırlarda Anadolu'da Te'lif Edilen Farsça Eserler, Türkiyat Mecmuası, İstanbul, 1945, VII-VIII.
- al-Azzavi, Abbas, Tarih ilm al-falak fi'l-İrak ve alakatuhu bi'l-aktar al-İslamiyya, val-Arabiyya, Bağdad, 1378/1958.
- » Ulama riyaziyyat val-falak fi'l-İrak, Macallat Sumar, Bağdad, 1972.
- Brockelmann, C., İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi, Trc. N. Çağatay, Ankara, 1964, I.
- » Geshichte der Arabishen Litteratur, Leiden, 1943-1949, I-II.
- » Supplementbant, Leiden, 1937-1942, I-III.
- Dairat al-maarif al-islâmiyya, 1352 (Neşri devam etmektedir.), I-XV.
- Dimaşki, Ahmed b. Yusuf, Ahbar al-Duval va asar al-uval, Kayseri Rasid Ef. Ktp. nr. 917.
- Edhem, Halil, Kayseriye Şehri, İstanbul, 1934.
- Firuzabadi, Abu Tahir Muhammed, Tenvir al-mikbas min tafsir İbn Abbas, Mısır, 1370/1951.
- Hitti, Philip, Tarih-i Arab, Trc. Abu'l-Kasım Payende, Tabriz, 1344, I-II.
- Hüsameddin, Hüseyin, Amasya Tarihi, İstanbul, 1929-1932, I-IV.
- İbn al-Arabi, Muhyi'l-Din, al-Futuhât al-makkiya, Kahira, 1293, I-IV.
- İbn al-Asir, al-kamil fi'l-tarih, Bayrut, 1386/1966, I-XII.
- İbn Bibi, al-Avamir al-alaiya fi'l umür al-alaiya (Tıpkıbasım), nşr. A. Sadiq Erzi, Ankara, 1956.
- İbn al-Cavzi, al-Muntazam, Haydarabad, 1359, V-IX.
- İbn Haldun, Kitab al-ibar, Bayrut, 1966-1968, I-VII.
- İbn al-Kasir, al-bidaya va'l-nihaya, Bayrut, 1966, I-XIV.
- » Tafsir al-Kur'an al-azim, Mısır (Tarihsiz), I-IV.

İbn al-Kamal, İlyas b. Ahmed, Kaşf al-akaba, Fatih (Süleymaniye) Ktp. nr. 5426.

İkbal, Muhammed, Cavidname, Trc. A. Schimmel, Ankara, 1958.

» Kulliyat-i aş'ar-i Farisi, nşr. A. Suruş, Tahran, 1343.

İslâm Ansiklopedisi, İslâm dünyası Tarih, Coğrafya, Etnoğrafya ve Bibliyografya lugatı, İstanbul, 1940-1976, I-XII.

İsmail Paşa, Bağdath, Hadiyat al-arifin, asma al-muallifin, nşr. R. Bilge ve İbnülemin M. Kemal, İstanbul, 1951-1953, I-II.

Kadı Ahmed, Nigidi, al-Valad al-şafik, Fatih (Süleymaniye) Ktp. nr. 4519.

Kâtip Çelebi, Kaşf al-zunun, nşr. Ş. Yaltkaya ve R. Bilge, İstanbul, 1941-194, I-II.

Kazvini, Hamd Allah, Tarih-i guzida, nşr. E. Browne, London, 1328/1910, I-II.

Köprülü, M. Fuat, Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları, Belleten, Ankara, 1943, VII.

» Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, 1928.

» Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara, 1966.

al-Makdisi, Ahsan al-takasim fi ma'rifat al-akalim, Leiden, 1906.

Makrizi, al-Hitat, Lubnan, 1959, I-II.

Mas'udi, Muruc al-zahab, Bayrut, 1385/1965, I-II.

» al-Tanbih al-aşraf, Bayrut, 1388/1968.

Mateos, Urfalı, Vekayi-name, Ankara, 1962.

Müneccimbaşı, Sahaif al-ahbar, Trc. Nedim Ef. İstanbul, 1285, I-IV.

Nacib al-Akiki, al-Mustaşrikin, Mısır, 1965, I-III.

Nafisi, Said, Tarih-i nazm u nasr der İran ve der zeban-i Farsi, Tahran, 1344, I-II.

Nuvayri, Nihayat al-arab, Kahira, 1374/1954, I-XXX.

Palacios, Asin, La Escatologie Muslumane en la Divina Comedia, Madrid, 1919.

Rasail İhvan al-safa, Bayrut, 1376/1957, I-II.

Raşid al-Din, Cami' al-tavarih, nşr. A. Ateş, Ankara, 1960, I-II.

Ritter, Helmuth, Philogika IX Der Islam, 1938.

Sadr al-Konavi, Ravzat al-kuttub ve hadikat al-albab, nşr. M.V. Sayyid Yunus, Tabriz, 1349.

Sarton, George, Introduction to the History of Science, Baltimore, 1927-1948, I-III.

Sayılı, Aydın, The Observatory in Islam, Ankara, 1960.

Sibt b. al-Cavzi, Mir'at al-zaman, nşr. A. Sevim, Ankara, 1971.

Sururi, Muslih al-Din, Acaib al-garaib, (Hususi Kütüphanemdeki Nüshası)

Sümer, Faruk, Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi, Belleten, Ankara, 1960, XXIV.

Tarih-i al-i Salçuk, Nşr. F. Nafiz Uzluk, Ankara, 1952.

Tabari, Carir, Cami' al-bayan, Mısır 1388/1968, I-XXX.

Tiflisi, Hubayş b. İbrahim, Kamil al-ta'bir, Konya Yusufaga Ktp. nr. 5478.

Togan, Zeki Velidi, el-Biruni ve Hareket-i Arz, İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, İstanbul, 1954, I/1-4.

» Umumi Türk Tarihine Giriş, İstanbul, 1970.

Turan, Osman, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul, 1971.

Umar b. Muhammed b. Ali, Akaid-i ahl-i sunnat, Fatih (Süleymaniye) Ktp. nr. 5426.

Umar b. Sahlan, Risala-i Sancariyya fi kainat al-unsuriyya, Fatih (Süleymaniye) Ktp. nr. 5426.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, Anadolu Beylikleri, Ankara, 1937.

- Vernet, Juan, *The Legacy of Islam*, Oxford, 1974.
- Wittek, Paul, *Ankara Bozgunundan İstanbul Zaptına, Belleten, Ankara, 1943, VII.*
- Yakut al-Hamavi, *Mu'cam al-buldan*, Bayrut, 1957-1968, I-V.

الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على محمد وآله
 اجمعين اما بعد فكل من اتى هذه الايات من غير ان يصدق
 استقامت ايمه لم يرسد الى الله تعالى ولا الى
 واسيد مسكه في نوره الله تعالى فانها ايات الله
 كمالا من نعمته ما ادان ما يعجز عن ان يظنه الله تعالى
 داشت استقامت ايمه علمه در حق اين حقايق در شرف
 نفس روح البروج پرور و ايقظنده الاضداد في خلقه
 شكها وفضل الايات و الاقطار و الاضداد في خلقه
 انه بر نور علم و سعادت عالم الهيركي است و ايتي
 شرف در وجه مقصد عالم و ايقظنده الاضداد في خلقه
 كه بر نور سعادت عالم در حريم بارگاه جهانها
 سياه و جود صانع عالم در اقطار الخلد الله و
 كه شعاع رحمتها نهداري في اقطار الخلد الله و
 و باينه ايات و اقطار الخلد الله و ايتي
 خلقه في حريم عالم در حريم بارگاه جهانها
 بعثت روح الامم في اقطار الخلد الله و ايتي
 كه بعثت روح الامم في اقطار الخلد الله و ايتي
 انكه ما كان الروح في حريم عالم در حريم بارگاه
 خلقه في حريم عالم در حريم بارگاه جهانها

در روح

در روح الامم و در حريم عالم در حريم بارگاه جهانها
 يا ايتي انكه ما كان الروح في حريم عالم در حريم بارگاه
 ما بعثت روح الامم في اقطار الخلد الله و ايتي
 من ايات الله في حريم عالم در حريم بارگاه جهانها
 و ما بعثت روح الامم في اقطار الخلد الله و ايتي
 من ايات الله في حريم عالم در حريم بارگاه جهانها
 انكه ما كان الروح في حريم عالم در حريم بارگاه
 خلقه في حريم عالم در حريم بارگاه جهانها
 بعثت روح الامم في اقطار الخلد الله و ايتي
 كه بعثت روح الامم في اقطار الخلد الله و ايتي
 انكه ما كان الروح في حريم عالم در حريم بارگاه
 خلقه في حريم عالم در حريم بارگاه جهانها

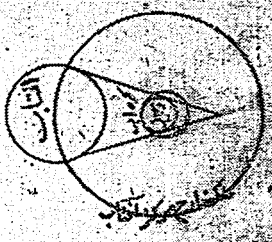
245

Baslangiq : Vr. 244 b - 245 a

بیکه مقدار ظاهر مستقامت در سطح نصف النهار که بخلاف آن واقع نماید
 سببش از خارج است که همانا در سطح نصف النهار از اعلا تا اوج و سببش
 عظامات ایدر طرف است که در آنجا که در اجرام زمین نیز در اعلا تا اوج
 در طول و نحو آنرا که نماید و هر هاجر یک که است که قوت جرم است که در آنجا
 ضعیفست لذا بخلاف عادتش و تقاضای اجرام که در آنجا واقع بود و در آنجا
 از آنجا که در نصف النهار است و از قطب زمین جهت آنجا که در آنجا واقع
 و نیز که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا
 و بخلاف آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا
 است که آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا
 معلوم شود که زمین در سطح نصف النهار از اعلا تا اوج و سببش
 زمین که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا
 شاد در بلاد عراق که در سطح نصف النهار است و سببش جرم است که در آنجا
 الدلیل از اهل مشرق نیز سببش است که همو که در آنجا که در آنجا که در آنجا
 و از آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا
 نصف النهار است و در سطح نصف النهار از اعلا تا اوج و سببش جرم است که در آنجا
 زمین و اوج است که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا
 اوج و سببش جرم است که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا
 سببش جرم است که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا
 قوت جرم است که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا
 از آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا
 در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا

از اعلا تا اوج

باز از جانب دیگر مقدار عرضی از سطح زمین که مشرف است از اعلا تا اوج
 مشرف است از اعلا تا اوج و سببش جرم است که در آنجا که در آنجا که در آنجا
 افتاد است که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا
 فاصله آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا
 که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا
 از آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا
 بهر آنکه در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا
 حاصل شد که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا
 مشرف است جرم در طول آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا
 است که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا
 چنانکه در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا
 دور که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا
 هزار سال که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا
 بهر آنکه در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا که در آنجا

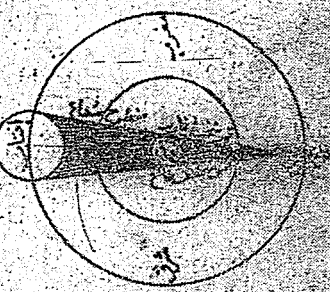

دستبختی ازین روی زمین سوزان دریا است که از کوه و البرکان
 اشخ و معتقد فلک صورتت و حقیقتش از زمین است که از زمین
 دریا رخسار زمین دریا کوه رسیده است و کوه ها را از زمین
 زمین و دریا معلوم شده است که از خط استوا است و از آنجا که زمین از
 دریا رسیده است و علم جازای از خط استوا است و از آنجا که زمین از
 تا اعانت خاکستری سوراخ دریا و محسنتت و شش و زمین رسیده است
 تا غایت زمین و در کوه ها و ششها و دریا کوه ها است و از آنجا که
 مسکو در این زمین است و در وجه از البریه است و از آنجا که زمین از
 معلومست چنانکه در نقشه مغرب کیهان ساحل بریا است و از آنجا که
 در ضرورت از اهل شرق برین گفتند که در ابلح بود و برین برین
 تا ابلح معلوم شد که در طول نصف زمین یکدست است در ضرورت و برین
 ضرورت در خصوص طرز مشرق و مغرب برین مثال است

شمال

فصلی است در ساحتها برین امر از حوزات و فایز و امر و عدوت
 که درین خط استوا است در وسط افلاک برین خط استوا که از
 شد و چون که در دریا و کوه ها و زمین است و در آنجا که زمین از
 زمین از دریا و کوه ها و زمین است و در آنجا که زمین از
 چهار ربع در دریا و کوه ها و زمین است و در آنجا که زمین از
 ارتفاع و طبع البریه است و در سطح زمین است و در آنجا که زمین از
 هر یک که از آنجا که زمین است و در سطح زمین است و در آنجا که زمین از
 خط نصف النهار است و شمال زمین است و در آنجا که زمین از
 شد برین موضوع او را برین موضوع بود و در آنجا که زمین از
 ظاهرست زمین برین موضوع است که در وجه افلاک چهار برین
 برین است برین موضوع است که در وجه افلاک چهار برین
 در وجه فلک مشرق که در آنجا که زمین است و در آنجا که زمین از
 بنفوسه است از برین موضوع است که در وجه افلاک چهار برین
 و شکل برین موضوع است که در وجه افلاک چهار برین
 تا ابلح است که در برین موضوع است که در وجه افلاک چهار برین
 افلاک او را در افلاک است که در وجه افلاک چهار برین
 برین موضوع است که در وجه افلاک چهار برین
 درین موضوع است که در وجه افلاک چهار برین
 برین موضوع است که در وجه افلاک چهار برین
 درین موضوع است که در وجه افلاک چهار برین
 برین موضوع است که در وجه افلاک چهار برین
 درین موضوع است که در وجه افلاک چهار برین
 برین موضوع است که در وجه افلاک چهار برین
 درین موضوع است که در وجه افلاک چهار برین
 برین موضوع است که در وجه افلاک چهار برین
 درین موضوع است که در وجه افلاک چهار برین
 برین موضوع است که در وجه افلاک چهار برین
 درین موضوع است که در وجه افلاک چهار برین
 برین موضوع است که در وجه افلاک چهار برین
 درین موضوع است که در وجه افلاک چهار برین
 برین موضوع است که در وجه افلاک چهار برین
 درین موضوع است که در وجه افلاک چهار برین
 برین موضوع است که در وجه افلاک چهار برین
 درین موضوع است که در وجه افلاک چهار برین
 برین موضوع است که در وجه افلاک چهار برین

Vr. 248 b - 249 a

و چنانچه در بعضی کتب گفته اند که عیانست بر مثال کبریا انرا
 مسمی بایم بر برای طایفه موسی چون گفتیم که خطا است از منفی
 بدقسمتی و صفتی شایع و بعضی جنود را این را بیع که سنگوفت است از منفی
 شایسته است من مع از این خطا استوا پیشتر را بیهر قسم است از خطا استوا
 از روی طایفه و طوطی را اقلی از میثرتنا معوسنه عرض است خطا استوا
 و در این برور و نیز بر تر زو اقلیم اولی است و که جانی تر از اقلیم و قسم
 در این که تقسیم اقلیم مختلفست و بعضی سالخورده بیارست به اقلیم
 که از آن عتدال یعنی روسته و ساقان آن یکی مثل چو سهند است از آن
 سوی خطا استوا است که عبارت حرارت گرم و میخیزد و زنه و مسکال
 و شنای سمانه و زنگبار است و بخلاف شمال و جنوب اقلیم هم اقلیم تاپت
 بود و در این صورت سنای شده و هم چنین اقلیم اولی سرد و سرد و در آن
 حیوانات بسیار در آن دیده که از آن سردی است و از آن سردی است و در آن
 اقلیم شنای که سرد و بدیع و شنای آن اقلیم سرد و سرد است و در آن
 در آن سردی است و در آن اقلیم سرد و سرد است و در آن اقلیم سرد و سرد است
 فصل است از خطا از آن که عیانست بر مثال کبریا انرا

در خطا

و عتلا از این اقلیم سرد سرد است و آنرا علوم در عالم از آنجا است که
 گفته اند از این سردی که زمین است در این عالم است که بدو حکایت
 عقول مجرب و سید و روح غیبی در روح الله مثل آنرا است و علیه و غایت
 بدو این اقلیم مشهور است که عیانست از او است و معنی که
 عراق در وسط است و قله که عراق عرض است و غایت آنرا است و علیه و غایت
 و وسط است که در آن مالک است و در آن روح الله و علیه و غایت
 حضرت صالح شد که تمام است که در آن روح الله و علیه و غایت
 و در آن حاجی اعظم است که در آن روح الله و علیه و غایت
 که اقامت مجرب در آنجا است که در آن روح الله و علیه و غایت
 هم چنین است در آنجا است که در آن روح الله و علیه و غایت
 بلکه در آنجا است که در آن روح الله و علیه و غایت
 آنرا عیانست بر مثال کبریا انرا که در آن روح الله و علیه و غایت
 سعادتی که در آنجا است که در آن روح الله و علیه و غایت
 و در آنجا است که در آن روح الله و علیه و غایت
 سردی که در آنجا است که در آن روح الله و علیه و غایت
 تمام است که در آنجا است که در آن روح الله و علیه و غایت
 شبهه در آنجا است که در آن روح الله و علیه و غایت
 بود که است بر تر زو که در آن روح الله و علیه و غایت

الحق بالحق	الحق بالحق	الحق بالحق	الحق بالحق	الحق بالحق
الحق بالحق	الحق بالحق	الحق بالحق	الحق بالحق	الحق بالحق
الحق بالحق	الحق بالحق	الحق بالحق	الحق بالحق	الحق بالحق
الحق بالحق	الحق بالحق	الحق بالحق	الحق بالحق	الحق بالحق
الحق بالحق	الحق بالحق	الحق بالحق	الحق بالحق	الحق بالحق

الحق بالحق	الحق بالحق	الحق بالحق	الحق بالحق
الحق بالحق	الحق بالحق	الحق بالحق	الحق بالحق
الحق بالحق	الحق بالحق	الحق بالحق	الحق بالحق
الحق بالحق	الحق بالحق	الحق بالحق	الحق بالحق

فصل في معرفة حروف العلة
 وهي العلة التي هي في كلام العرب
 وهي العلة التي هي في كلام العرب
 وهي العلة التي هي في كلام العرب
 وهي العلة التي هي في كلام العرب

251

درج است و طوارق النهار است و شام است و روز و دراز و روز و شب و نهار
 غلا است و عرض و شمس و شمس و نیم است تمام و از جهت
 بجز که کل قطب نکل البروج در وسط است و تمام از این جهت
 منطبق است با شمس و از این جهت منطبق است البروج و طوارق
 دراز درجه البروج و قطب است و در شمال است و در جنوب
 در شرق و مغرب است و در وسط است و در شمال است و در جنوب
 قطب نکل البروج بجز که کل قطب است و در شمال است و در جنوب
 مایل است از این جهت و از این جهت منطبق است البروج از این جهت
 شرقی که در وسط است و از این جهت منطبق است البروج و طوارق
 و طوارق طوارق است و در شمال است و در جنوب است و در شمال است
 از این جهت منطبق است البروج و طوارق است و در شمال است
 از این جهت منطبق است البروج و طوارق است و در شمال است
 و از این جهت منطبق است البروج و طوارق است و در شمال است
 بر این جهت منطبق است البروج و طوارق است و در شمال است
 در ماه باشد و از این جهت منطبق است البروج و طوارق است
 طوارق منطبق است البروج و طوارق است و در شمال است

در سطح است
 در سطح است
 در سطح است

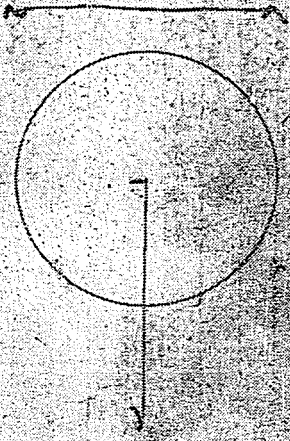
طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار
طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار
طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار
طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار
طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار
طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار
طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار
طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار	طوارق النهار

252

در سطح است
 در سطح است
 در سطح است

و چون با این روش در شوی شمال نظامان در جانت خود رفتند و چون
 سوزی که در این روش در نظامان بر او است مثال مانند در کمان و در کمان
 نظامان شمال و جنوب خود در رخصت (التمت) بعد از انوار نظامان
 حرمان و نگر بسیار است که شرح و صمیم اطمان از هر دو صورت
 با او هم اندر شرح و صمیم کوفت نیز در وسط عالجوز که در کوفت
 که در این شرح و صمیم کوفت نیز در وسط عالجوز که در کوفت
 تغییر در این شرح و صمیم کوفت نیز در وسط عالجوز که در کوفت
 (بما عالجوز) است و هم: نیز اصل از هر دو صورت با این است که نظامان
 عالجوز است و در این شرح و صمیم کوفت نیز در وسط عالجوز که در کوفت
 از هر دو صورت با این شرح و صمیم کوفت نیز در وسط عالجوز که در کوفت
 و در این شرح و صمیم کوفت نیز در وسط عالجوز که در کوفت
 مناد و تغییر در این شرح و صمیم کوفت نیز در وسط عالجوز که در کوفت
 نیز در این شرح و صمیم کوفت نیز در وسط عالجوز که در کوفت
 که بعد از این شرح و صمیم کوفت نیز در وسط عالجوز که در کوفت
 از این شرح و صمیم کوفت نیز در وسط عالجوز که در کوفت
 بعد از این شرح و صمیم کوفت نیز در وسط عالجوز که در کوفت
 مناد و تغییر در این شرح و صمیم کوفت نیز در وسط عالجوز که در کوفت
 نیز در این شرح و صمیم کوفت نیز در وسط عالجوز که در کوفت
 که بعد از این شرح و صمیم کوفت نیز در وسط عالجوز که در کوفت
 از این شرح و صمیم کوفت نیز در وسط عالجوز که در کوفت

بعد از آنکه از نقطه که از نقطه که از وسط این شکل از وسط این شکل از وسط این شکل
 بلافاصله از این شرح و صمیم کوفت نیز در وسط عالجوز که در کوفت
 در این شرح و صمیم کوفت نیز در وسط عالجوز که در کوفت
 بلافاصله از این شرح و صمیم کوفت نیز در وسط عالجوز که در کوفت
 از هر دو صورت با این شرح و صمیم کوفت نیز در وسط عالجوز که در کوفت
 چون قبلاً از این شرح و صمیم کوفت نیز در وسط عالجوز که در کوفت
 مناد و تغییر در این شرح و صمیم کوفت نیز در وسط عالجوز که در کوفت
 نیز در این شرح و صمیم کوفت نیز در وسط عالجوز که در کوفت
 که بعد از این شرح و صمیم کوفت نیز در وسط عالجوز که در کوفت
 از این شرح و صمیم کوفت نیز در وسط عالجوز که در کوفت
 بعد از این شرح و صمیم کوفت نیز در وسط عالجوز که در کوفت
 مناد و تغییر در این شرح و صمیم کوفت نیز در وسط عالجوز که در کوفت
 نیز در این شرح و صمیم کوفت نیز در وسط عالجوز که در کوفت
 که بعد از این شرح و صمیم کوفت نیز در وسط عالجوز که در کوفت
 از این شرح و صمیم کوفت نیز در وسط عالجوز که در کوفت

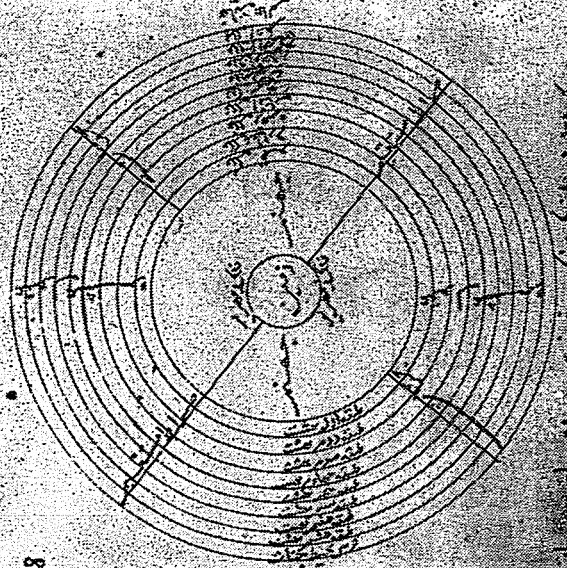

نیکانیر و انبیا نیکان در مسیح از جانب معلوم است چون
 قدری مستطیل شود تا از آن بیخندد و قصد از هر یک از او را
 زانکه گویند بس که بر او با آنکه دوی حوا و اواسط و در
 انشد و سنبری حسته و هوا بود و بیچاره ای فلک در روح
 دو اذیه نزار منبت از چهار صدمه معلوم بر او کتابت
 و بیاطر الطر الزکوة هوا که ما بر یک خط و نیز در دریا است
 از دورن حوا و انطباق با ارجح است و کلام حوا در حوا
 و انا ستدا ابر خواران طهر و نکل از غفات و حیوان است
 و از هر قدر خواران بر سطل زمین غایبه و میرا شند در
 از سر دویها که اندک است حد آنکه خود بلند تر است
 است باقی در اذیه حوا از سطر در نا اسی در دست در
 نیا بد و سندی فلک انیر احوه حوا و انقباض فلک قوس
 بیخ حوا و میلست در ابر ضد و نظیر حوا و حوا
 و جرم از این است از خط مستقیم که حوا
 از حوا که درین حوا در اذیه انطباق و حوا
 در قوس حوا بر این است که حوا از این
 حوا از این است که حوا از این است
 حوا از این است که حوا از این است
 حوا از این است که حوا از این است
 حوا از این است که حوا از این است

258

مسیح بر او کتابت
 که حوا از این است
 حوا از این است که حوا از این است
 حوا از این است که حوا از این است
 حوا از این است که حوا از این است
 حوا از این است که حوا از این است

الروح از حرارت و نسیان اخلاص است در روح شهدا که او در اعصاب
 و عضلات نشوید و فرزند است بر همه اوست و او را از لذت و لذت
 از لذت و لذت از روح بخاریست در راه اشراف و مستحش شد است و بر جان
 در همه روح نسیان است و عجل او مستطاب و از توت و شونه و غیره است
 جوهر هم است از این جوهر در روح تمام شود و از جوهر این جوهر است از این
 اما تمیز از این روح جوهری که در جسم جوهری است که در تمام بدن
 و نه خارج از وی است جوهری که در پوست و در غلاف مغز است
 لایه است معانی و معانی و در وقت که معانی و معانی است
 جوهری که در تمام روح جوهری که در تمام بدن است
 در وقت که در تمام روح جوهری که در تمام بدن است
 تا بقدری که در تمام روح جوهری که در تمام بدن است
 فخری است از طرف خدمت و از این رو فخری است از تمام لایه است
 مجرب است بر هوانی خود و تصویر است که در تمام روح لایه است
 بسیار است از تمام روح لایه است که در تمام روح لایه است
 بیرون و اینها از تمام روح لایه است که در تمام روح لایه است
 محال است که در تمام روح لایه است که در تمام روح لایه است
 تا با همه اینها لایه است که در تمام روح لایه است
 و در تمام روح لایه است که در تمام روح لایه است
 در تمام روح لایه است که در تمام روح لایه است
 در تمام روح لایه است که در تمام روح لایه است
 در تمام روح لایه است که در تمام روح لایه است
 در تمام روح لایه است که در تمام روح لایه است

260

باشند و اینها را با از بعضی اعضاء از این در این علوم شد که مقوس
 با طعمه غنی شد و بر هوانی که با طعمه که با طعمه که با طعمه
 با طعمه است بهر آنکه طعمه در از این در این علوم شد که مقوس
 بر همه اینها لایه است که در تمام روح لایه است
 شد و در تمام روح لایه است که در تمام روح لایه است
 عقال است از طرف عقال و از این جهت که او را بدست می توان
 مویز او این است که عقال را می توان بدست و با دست و نظیر
 تصویر او بدست عقال است که او را بدست و با دست و نظیر
 فکالی تصویر او بدست عقال است که او را بدست و با دست و نظیر
 و بعضی شکست که در تمام روح لایه است که در تمام روح لایه است
 تا با همه اینها لایه است که در تمام روح لایه است
 بیشتر و بعضی شکست که در تمام روح لایه است که در تمام روح لایه است
 جوهری است از طرف جوهری که در تمام روح لایه است که در تمام روح لایه است
 غایب است از طرف غایب که در تمام روح لایه است که در تمام روح لایه است
 کند که در تمام روح لایه است که در تمام روح لایه است
 در تمام روح لایه است که در تمام روح لایه است
 در تمام روح لایه است که در تمام روح لایه است
 در تمام روح لایه است که در تمام روح لایه است
 در تمام روح لایه است که در تمام روح لایه است
 در تمام روح لایه است که در تمام روح لایه است
 در تمام روح لایه است که در تمام روح لایه است
 در تمام روح لایه است که در تمام روح لایه است
 در تمام روح لایه است که در تمام روح لایه است

Fr. 259 b - 260 a

